

5.8.3 Το πρότυπο της “αγροαστικής ανάπτυξης”

Οι Friedmann και Douglas (1978) προσπάθησαν να δημιουργήσουν ένα άλλο πρότυπο ανάπτυξης, το οποίο δεν είχε πια τις ρίζες του στην έννοια της “πολικής ανάπτυξης”, αλλά σε μια άλλη έννοια, την “αγροαστική ανάπτυξη” (Territorial development). Οι συγγραφείς υποστηρίζουν μια στρατηγική ανάπτυξης για τις ασιατικές χώρες, η οποία συμπληρώνει την αγροτική με την αστική ανάπτυξη, την ύπαιθρο με την πόλη. Αυτό συνεπάγεται τη δημιουργία τοπικών οικονομιών παράλληλων με την εξαγωγική οικονομία που χαρακτηρίζει αυτές τις χώρες.

Το πρότυπο της “αγροαστικής ανάπτυξης” προσπαθεί να δώσει, ταυτόχρονα, ίση προτεραιότητα στους στόχους της “ισόρροπης κατανομής” (equity) και της “επάρκειας στην αποτελεσματικότητα” (efficiency), και έτσι να ολοκληρώσει την αγροτική με την αστική ανάπτυξη. Για να οργανώσει την εγχώρια οικονομία, χρησιμοποιεί ως στοιχείο τις “βασικές ανάγκες” (basic needs), με βάση τις οποίες δημιουργεί μερικές αυτοδιαχειριζόμενες τοπικές ενότητες, τις οποίες ονομάζει “αγροαστικές περιφέρειες”.

Μια περισσότερο βελτιωμένη προσέγγιση του μοντέλου της “αγροαστικής ανάπτυξης” παρουσίασαν οι Friedmann και Weaver (1979), οι οποίοι στόχευσαν στη δημιουργία ενός συνόλου από χωρικές ενότητες για να πετύχουν το καλύτερο αποτέλεσμα. Το πρότυπο αυτό, κυρίως, προτείνει:

- Στο πρώτο στάδιο, ο κύριος στόχος της ανάπτυξης θα πρέπει να επικεντρώνεται στην ικανοποίηση των “βασικών αναγκών”.
- Ο προγραμματισμός της ανάπτυξης θα πρέπει να γίνεται λεπτομερώς ανά χωρική ενότητα.
- Οι στόχοι της “ισόρροπης κατανομής” και της “επάρεκτα στην απόδοση” θα πρέπει να επιδιώκονται παράλληλα.
- Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων θα πρέπει να επιδιώκεται παράλληλα.

Τέλος, το πρότυπο της “αγροαστικής ανάπτυξης” μπορεί να εφαρμόζεται τόσο σε αγροτικές όσο και σε βιομηχανικές κοινωνίες. Έτσι, μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρότυπο τοπικής ανάπτυξης.

Το πρότυπο αυτό, ιστορικά, στηρίχθηκε στις αναπτυξιακές επιδόσεις ορισμένων περιοχών της λεγόμενης “*Τρίτης Ιταλίας*”.²¹ Θεωρητικοί όπως, ο ιταλός κοινωνιολόγος Bagnasco (1977), αλλά και άλλοι (Fua, Paci, Mingione, Garofoli, Brusco, Sabel κ.ά.) εστίασαν την ανάλυσή τους στην Κεντρική και Βορειοανατολική Ιταλία, η οποία, ευρισκόμενη ανάμεσα στον πλούσιο και βιομηχανικό Βορρά και στον φτωχό και υπανάπτυκτο Νότο, κατάφερε τη δεκαετία του '70 να επιτύχει ρυθμούς βιομηχανικής

21. Ο Bagnasco (1977) όρισε ως «Τρίτη Ιταλία» τις περιφέρειες Marche, Toscana, Emilia Romagna και Veneto, οι οποίες χαρακτηρίζονται από χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης και σημαντική οικονομική υστέρηση.

ανάπτυξης ανώτερους από τον εθνικό μέσο όρο, καθώς και υψηλά επίπεδα κατά κεφαλήν εισοδήματος. Η επιτυχία αυτή, σύμφωνα με τις αναλύσεις, οφείλεται στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, στα πυκνά τοπικά δίκτυα υπεργολαβιών, στις καινοτομίες, στην άτυπη οικονομία, στην πολυαπασχόληση, και κυρίως στην ευέλικτη εξειδίκευση, η οποία θεωρήθηκε η σημαντικότερη τεχνοκοινωνική αιτία για τη γρήγορη και κερδοφόρα ανάπτυξη κλάδων και περιοχών (Garofoli, Mazzoni 1998). Το παράδειγμα της ευέλικτης εκβιομηχάνισης της “*Τρίτης Ιταλίας*” ακολούθησαν και άλλες περιοχές, οι οποίες στήριξαν την αναπτυξιακή τους πορεία στη βάση μιας αναδιοργανωμένης χειροτεχνικής παραγωγής, ενώ άλλες έγιναν κέντρα βιομηχανικής ανάπτυξης με υψηλό βαθμό τεχνολογικής ενσωμάτωσης και χρήσης καινοτομιών. Η τάση αυτή ενισχύθηκε τη δεκαετία του '80, όταν το κράτος πρόνοιας (που κατάρρευσε) και οι διεθνείς οργανισμοί (ΟΟΣΑ, ΔΝΤ, ΕΟΚ) ανακάλυψαν τον «*δημιουργικό ρόλο των μικρομεσαίων επιχειρήσεων*». Έτσι, η τοπική ανάπτυξη θεωρήθηκε ως η μαγική λύση, και γι' αυτό και υιοθετήθηκε ταχύτατα, ιδιαίτερα στις αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες και στη Βόρεια Αμερική (Blakely και Bradshaw 2002).

Μερικοί θεωρητικοί υποστηρίζουν ότι στην περίπτωση της τοπικής ανάπτυξης δεν μπορούμε να μιλάμε για ανεξάρτητη θεωρία, παρά για μια παράθεση επιτυχημένων μη συγκρίσιμων εμπειριών από διάφορες περιοχές, οι οποίες μάλιστα είναι συνήθως μικρότερης έκτασης από τις διοικητικές περιφέρειες ή τις περιφέρειες προγραμματισμού.

Η *κριτική* που γίνεται στο πρότυπο της αγροαστικής ανάπτυξης και της τοπικής ανάπτυξης εστιάζεται κυρίως σε πέντε σημεία (Χατζημιχάλης 1992):

- Στη μεγάλη έμφαση που δίνεται στις πολιτικές, τις δράσεις και τις πρωτοβουλίες σε τοπικό επίπεδο, η οποία έχει ως αποτέλεσμα να αναπαράγεται σε αρκετές περιπτώσεις ένας ακτιβισμός και/ή ένας επικίνδυνος εμπειρισμός.
- Στο παράδειγμα της “*Τρίτης Ιταλίας*”, το οποίο αμφισβητείται και ως πρότυπο τοπικής ανάπτυξης, εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων της περιοχής και των περιορισμών της τοπικής της ανάπτυξης (βλ. Garofoli και Mazzoni 1998 και Bagnasco 1977), αλλά και ως πρότυπο που μπορεί να έχει θετική επίπτωση σε άλλες περιοχές (βλ. Amin και Robins 1990, για τη Νότια Ευρώπη, βλ. Hadjimichalis (1980), Hadjimichalis και Papamichos 1990).
- Στον έντονο προβληματισμό που υπάρχει για το κατά πόσο το “*τοπικό*” είναι μια αυτόνομη χωρο-κοινωνική κατηγορία, η οποία μπορεί να αναλυθεί και να μελετηθεί ξέχωρα από οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς περιορισμούς, στο πλαίσιο μάλιστα της διεθνοποίησης του κεφαλαίου (Lipietz 1985).
- Στην έντονη κριτική και πόλωση που υπάρχει μεταξύ των επιστημών στο θέμα της πολυσυζητημένης ευέλικτης εξειδίκευσης σε σχέση με τις δυσκολίες μεταφοράς της επιτυχούς εμπειρίας από έναν τόπο σε έναν άλλο.
- Στην ύπαρξη ιστορικών και πολιτιστικών διαφορών με-

ταξύ περιοχών και κλάδων, στην κοινωνική και γεωγραφική διαίρεση της εργασίας και στη δυσμενή θέση των εργαζομένων (κυρίως των γυναικών) κ.ά.

5.8.4 Το πρότυπο της “οικοανάπτυξης”

Ο Ignacy Sachs (1976) δημιούργησε ένα άλλο πρότυπο ανάπτυξης, στηριγμένο στην έννοια της “οικοανάπτυξης” (Ecodevelopment), η οποία έχει ως στοιχείο-βάση το συνδυασμό “βασικών αναγκών” και “περιβαλλοντικής προστασίας”. Το πρότυπο αυτό δίνει έμφαση στην αιεφόρο χρήση των πόρων και παραβλέπει θέματα, όπως αστικοποίηση, εκβιομηχάνιση, διαφοροποίηση εξαγωγικής βάσης κ.ά., τα οποία συμμετέχουν το ίδιο σημαντικά σε μια διαδικασία ανάπτυξης.

Αυτό το πρότυπο ανάπτυξης περιγράφεται ως “συνεχής ανάπτυξη” (sustainable development) ή “βιώσιμη” ή “αιεφόρος” ανάπτυξη, η οποία ικανοποιεί τις ανάγκες του παρόντος, χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες.

Η αιεφόρος ανάπτυξη προϋποθέτει σημαντικές αλλαγές στους στόχους και τους σχεδιασμούς της παραγωγής, στα καταναλωτικά πρότυπα, στη συμπεριφορά και στον τρόπο ζωής των ανθρώπων. Αυτή η προϋπόθεση της αιεφόρου ανάπτυξης επιβάλλει την καθολική μεταλλαγή και αναδιάρθρωση στο σχεδιασμό, την τεχνολογία, την εκπαίδευση, τον τρόπο του “σκέπτεσθαι”, τις πολιτικές πρακτικές και τα κοινωνικοοικονομικά υποδείγματα.

Αν κάνουμε μια ιστορική αναδρομή στην εξελικτική πορεία για την προστασία του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, βλέπουμε ότι υπάρχουν δύο προσεγγίσεις στο υπ' όψιν θέμα που συνδέονται με την οικοανάπτυξη.

Η πρώτη προσέγγιση του θέματος έγινε το 1972, όπου το ανθρώπινο περιβάλλον εξελίχθηκε σε διεθνές ζήτημα, και αυτό μετά τη Διάσκεψη του ΟΗΕ στη Στοκχόλμη. Δυστυχώς, τα βήματα που ακολούθησαν τα επόμενα χρόνια για την ένταξη του περιβάλλοντος σε εθνικά σχέδια ανάπτυξης και λήψης αποφάσεων ήταν περιορισμένα, παρά την πρόοδο που παρατηρήθηκε στα επιστημονικά και τεχνολογικά ζητήματα. Οι συνέπειες είναι γνωστές: καταστροφή του όζοντος, αυξανόμενη υπερθέρμανση του πλανήτη (φαινόμενο του θερμοκηπίου), λιώσιμο των πολικών πάγων, έντονα και απότομα κλιματολογικά φαινόμενα και φυσικές καταστροφές κ.ά.

Η δεύτερη προσέγγιση του θέματος ακολουθεί μια δεκαετία αργότερα, το 1983, όταν ο ΟΗΕ ίδρυσε την *“Παγκόσμια Επιτροπή για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη”*. Η Επιτροπή, με επικεφαλής την κυρία Harlem Brundtland, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για να αντιμετωπιστούν *«οι ανάγκες του παρόντος χωρίς να υποθηκευτεί η δυνατότητα των επόμενων γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες, θα πρέπει η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη να αντιμετωπιστούν σαν ένα ενιαίο ζήτημα»*. Το συμπέρασμα αυτό μεταφράζεται ως ο ορισμός της αιεφόρου ανάπτυξης (sustainable development). Ως αποτέλεσμα της έκθεσης Brundtland, η Γενική Συνέλευση του

ΟΗΕ συγκάλεσε τη Διάσκεψη του ΟΗΕ για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, γνωστή ως Διάσκεψη για τον πλανήτη Γη, που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο ντε Τζανέριο (3-14 Ιουνίου 1992).

Επιπλέον, η «Ατζέντα 21», που υιοθετήθηκε στο Ρίο, αναφέρεται ειδικά σε τέσσερις μεγάλους τομείς (Sitarz 1993):

- Την κοινωνική και την οικονομική ανάπτυξη.
- Τη διατήρηση και σωστή διαχείριση των πλουτοπαράγωγικών πηγών της γης.
- Την ενίσχυση των σημαντικών κοινωνικών ομάδων, για παράδειγμα, τις γυναίκες, τα παιδιά, τους νέους, τις μειονότητες και τους ιθαγενείς.
- Τον τρόπο πραγματοποίησης των στόχων και τα απαραίτητα όργανα για την επίτευξή τους.

Η οικοανάπτυξη είναι ένα οριζόντιο θέμα, το οποίο άπτεται όλων των τομέων της οικονομικής δράσης και αναπαριστάται ως μια προσπάθεια ολοκλήρωσης τριών διαστάσεων, της *οικονομικής*, της *κοινωνικής* και της *περιβαλλοντικής*.

Η σύζευξη τοπικού και περιφερειακού έγινε το 1994 από το Διεθνές Συμβούλιο Τοπικών Πρωτοβουλιών για το Περιβάλλον (International Council for Local Environmental Initiatives) σε ένα ορισμό της αειφόρου ανάπτυξης, στον οποίο, σε σχέση με το “τοπικό”, αναφέρει: «*Αειφόρος ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που παρέχει βασικές περιβαλλοντικές, κοινωνικές και οικονομικές υπηρεσίες σε όλους τους*

κατοίκους μιας κοινότητας, χωρίς να απειλεί τη βιωσιμότητα των φυσικών, δομικών και κοινωνικών συστημάτων από τα οποία εξαρτάται η παροχή αυτών των υπηρεσιών».

Τέλος, οι αρχές της αειφορίας μπορούν να ενσωματωθούν σε μια σειρά από πολιτικές, στις οποίες μπορούν να συνδεθούν στενά, όχι όμως αυτόματα, και με τη διαδικασία της τοπικής – ενδογενούς ή “εκ των κάτω” ανάπτυξης, όπως και με τη γενικότερη έννοια της περιφερειακής ανάπτυξης (OECD 2004).

5.8.5 Τα πρότυπα ολοκληρωμένης ανάπτυξης των Richardson και von Böventer

Στο πλαίσιο των θεωριών που αποβλέπουν στην αξιοποίηση όλων των τοπικών πλεονεκτημάτων και παράλληλα στην ανάπτυξη όλων των χωρικών μονάδων κάθε περιφέρειας, με τη διατήρηση του υπάρχοντος οικιστικού ιστού, χωρίς τη δημιουργία υπερσυγκεντρώσεων, υπάρχουν δύο χαρακτηριστικά πρότυπα του Richardson (1972) και του von Böventer (1975).

Το πρότυπο του Richardson (1972: 47-50) αποτελείται από μια εξίσωση με έντεκα ανεξάρτητες μεταβλητές, η οποία προσπαθεί να ερμηνεύσει τις διαφορές μεταξύ των ρυθμών ανάπτυξης των περιφερειακών εισοδημάτων και της αποδοτικότητας των συντελεστών παραγωγής, τόσο ενδοπεριφερειακά όσο και διαπεριφερειακά. Η προσπάθεια αυτή ενσωματώνει τάσεις για ισόρροπη ανάπτυξη των περιφερειών, οι οποίες θεωρούνται ως μέρος του ευρύτερου συνόλου της χώρας.

Σύμφωνα με τον Richardson (1972: 134), η αναπτυξιακή διαδικασία διέπεται από ένα σύστημα σχέσεων ανάμεσα στην εθνική, στην περιφερειακή και στην αστική κλίμακα εντός του οποίου:

- Η εθνική ανάπτυξη συμβάλλει στην εξάπλωση της οικονομικής ανάπτυξης από τις περισσότερες στις λιγότερο αναπτυγμένες περιφέρειες.
- Η περιφερειακή ανάπτυξη περιλαμβάνει τη χωρική συγκέντρωση των λειτουργιών και τη δημιουργία του δικτύου των οικισμών.
- Η μητροπολιτική ανάπτυξη συνοδεύεται από μια διαδικασία αποκέντρωσης που ενεργοποιεί ένα μηχανισμό αποκεντρωτικής-συγκεντρωτικής-διασποράς (decentralized-concentrated-dispersion).

Στη διαδικασία ανάπτυξης, ο Richardson θεωρεί ότι οι “οικονομίες συγκέντρωσης” παίζουν το ρόλο τόσο αιτίων όσο και αποτελεσμάτων της ανάπτυξης, και έχουν επίδραση στην κινητικότητα του κεφαλαίου, του εργατικού δυναμικού, του δικτύου αστικών κέντρων και στη μορφή του πληθυσμιακού δυναμικού. Οι “οικονομίες συγκέντρωσης” ενισχύουν τάσεις μη ισόρροπης ανάπτυξης, τόσο διαπεριφερειακά όσο και ενδοπεριφερειακά.

Η *κριτική* που συνήθως γίνεται στο πρότυπο του Richardson εντοπίζεται, κυρίως, στα εξής:

- Τονίζει υπερβολικά το ρόλο των οικονομιών συσπείρωσης, με αποτέλεσμα το πρότυπο να μην είναι κατάλληλο για όλα τα στάδια της αναπτυξιακής διαδικασίας, αλλά μόνο για το στάδιο της επιταχυνόμενης οικονομικής ανάπτυξης (take off period), λόγω του ότι συγκρίνει μόνο περιφέρειες με υψηλό βαθμό αστικοποίησης και συγκέντρωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων με άλλες λιγότερο αναπτυγμένες και με χαμηλή μέση πληθυσμιακή πυκνότητα.
- Μέσα στο πρότυπο του Richardson υπάρχουν τάσεις, τόσο για ισόρροπη όσο και για μη ισόρροπη οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών.
- Η εμπειρική εφαρμογή του προτύπου είναι δύσκολο να γίνει, καθότι χρειάζονται πολλά εμπειρικά στοιχεία, τα οποία είναι δύσκολο να βρεθούν. Γι' αυτό και δεν είναι δυνατό να γίνει ακόμα μια πλήρης αξιολόγησή τους. Πάντως, από θεωρητικής πλευράς, αποτελεί μια αξιόλογη συμβολή στην προσέγγιση του προβλήματος της περιφερειακής ανάπτυξης.
- Το πρότυπο είναι περισσότερο κατάλληλο για περιόδους επιταχυνόμενης ανάπτυξης.

Τέλος, το πρότυπο του von Böventer (1975: 7-13), στην προσπάθειά του να διορθώσει τις πρακτικές ατέλειες του προτύπου του Richardson, δίνει, και αυτό, μεγάλη έμφαση στις οικονομίες συσπείρωσης (agglomeration economies), αλλά διαφέρει από αυτό, καθότι περιλαμβάνει μεταβλητές που αναφέρονται στους διάφορους τομείς της οικονομικής

δραστηριότητας. Επίσης, δεν παίρνει καθόλου υπόψη του τη διαπεριφερειακή κίνηση των συντελεστών παραγωγής. Η προσπάθεια του von Böventer είναι να βελτιώσει τη λειτουργικότητα του προτύπου του Richardon, παρά τη θεωρητική του επάρκεια.

5.8.6 Το πρότυπο του Romer

Το πρότυπο του Romer (1986) είναι ένα υπόδειγμα γενικής ισορροπίας που συνδυάζει εσωτερικές και εξωτερικές οικονομίες κλίμακας, για να υποδείξει ότι η ανάπτυξη είναι μια συσσωρευτική διαδικασία που δημιουργείται από τις οικονομίες συγκέντρωσης. Η βασική θέση του προτύπου αυτού είναι ότι οι αύξουσες αποδόσεις κλίμακας προκύπτουν από τη συσσώρευση της γνώσης, δηλαδή η αύξηση της γνώσης είναι λιγότερο αναλογική σε σχέση με την αύξηση των πόρων, το προϊόν αυξάνεται αναλογικά περισσότερο όσο βελτιώνεται η γνώση, και η γνώση που παράγεται σε μια επιχείρηση δημιουργεί θετικές εξωτερικές οικονομίες για όλες τις επιχειρήσεις (Πετράκος 2000: 306).

Ο Romer χρησιμοποιεί το πρότυπο της οικονομίας με δύο τομείς, στο οποίο ο ένας περιλαμβάνει ενδιάμεσα και ο άλλος τελικά προϊόντα. Τα ενδιάμεσα προϊόντα συνεπαγονται σταθερό κόστος, το οποίο καλύπτεται, ενώ τα τελικά προϊόντα παράγονται από ενδιάμεσα προϊόντα και εργασία με σταθερές οικονομίες κλίμακας. Τα κεφαλαιουχικά αγαθά δημιουργούνται με συσσώρευση, η οποία προκύπτει από τον περιορισμό της κατανάλωσης ατόμων που

επιθυμούν να μεγιστοποιήσουν τις ταμειακές ροές των ωφελειών τους. Με τον τρόπο αυτό, η μακροπρόθεσμη ανάπτυξη καθίσταται ενδογενής και εξαρτάται από το ρυθμό αποταμίευσης. Η συμβολή του κεφαλαίου δεν εξαντλείται στην παραγωγή με την κλασική έννοια, αλλά συνεισφέρει στην ανάπτυξη νέων ιδεών που αυξάνουν την παραγωγικότητα όλου του κεφαλαίου. Η τεχνολογική πρόοδος έχει οδηγήσει ταυτόχρονα στην αύξηση του πληθυσμού, αλλά και του μέσου εισοδήματος.

Ο Romer στήριξε την επιχειρηματολογία του στα ευρήματα που προέκυψαν από τη μελέτη των διαχρονικών στοιχείων για τις ΗΠΑ στην περίοδο 1800 -1978, στα οποία παρατηρεί ότι οι ρυθμοί ανάπτυξης διαχρονικά αυξάνονται αντί να μειώνονται, όπως θα ανέμενε κανείς με βάση το νεοκλασικό υπόδειγμα του Solow. Αυτό σημαίνει ότι οι μεγάλες επενδύσεις κεφαλαίου αυξάνουν αναλογικά περισσότερο το προϊόν από ό,τι οι μικρές, λόγω της επικράτησης *αυξουσών αποδόσεων κλίμακας*. Έτσι ερμηνεύονται οι ρυθμοί ανάπτυξης των αναπτυσσόμενων χωρών ή περιοχών, οι οποίοι μπορεί να είναι υψηλότεροι από αυτούς των αναπτυσσόμενων χωρών ή περιφερειών, και συνεπώς τα επίπεδα ανάπτυξης να αποκλίνουν αντί να συγκλίνουν. Σχετικές μελέτες (Baumol 1986, Funke 1995, Petrakos 2000), επιβεβαιώνουν τις τάσεις απόκλισης και, συνεπώς, τη δημιουργία περιφερειακών ανισοτήτων.

5.9 Το πρότυπο του Porter

Ο Porter (1990, 1998) υποστηρίζει ότι ο βαθμός γεωγραφικής συγκέντρωσης της παραγωγής διαδραματίζει ένα σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό των κλάδων εκείνων που μπορούν να αποκτήσουν συγκριτικό πλεονέκτημα στην παγκόσμια οικονομία. Ειδικότερα, η συγκέντρωση των επιχειρήσεων στο χώρο μπορεί να αποτελέσει εναλλακτική οργανωτική μορφή στις μεμονωμένες επιχειρήσεις, αφού τους παρέχει έναν άλλο τρόπο οργάνωσης των συναλλαγών τους, σε ένα περιβάλλον ταχύτατα μεταβαλλόμενων πληροφοριών και τεχνολογίας. Αυτό μεγιστοποιεί τις ροές μεταφοράς τεχνολογίας και πληροφοριών μεταξύ των επιχειρήσεων, και ειδικότερα των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που εξαρτώνται από εξωτερικές πηγές πληροφοριών και τεχνολογίας.

Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία του Porter, η γεινίαση των επιχειρήσεων είναι εκείνη που κεντρίζει όλες τις επιχειρήσεις να δημιουργούν επιχειρηματικές συστάδες (business clusters) και δίκτυα συνεργασίας (networks), για να συνεχίσουν να βελτιώνουν τη δική τους ανταγωνιστικότητα, αλλά και αυτή του συνόλου της συγκέντρωσης των δραστηριοτήτων.

Η ανάδυση του νέου αυτού προτύπου επικεντρώνει το ενδιαφέρον στην ανάλυση των δυνάμεων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση και στην αναπαραγωγή των δικτύων επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο και σε τομείς όπως η έρευνα και δικτύωση, η δράση πολιτικής, η εμπορική συνεργασία,

η εκπαίδευση και κατάρτιση, η καινοτομία και τεχνολογία και η επέκταση των επιχειρήσεων. Αυτό το πρότυπο δεν αποτελεί μια διακριτή σχολή σκέψης, αλλά πηγάζει από τις προσεγγίσεις της ρύθμισης και της ευέλικτης εξειδίκευσης (Λυμπεράκη και Μουρίκη 1996: 92), οι οποίες αντικατέστησαν τις προσεγγίσεις της θεσμικής σχολής της Τρίτης Ιταλίας, που εστίαζε το ενδιαφέρον της στις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, και της σχολής των εξωτερικών οικονομικών της Καλιφόρνιας, που εστίαζε το ενδιαφέρον της στις επιχειρήσεις διαφόρων μεγεθών, από πολύ μεγάλες έως πολύ μικρές (Κουρλιούρος 2001: 469).

Το εννοιολογικό περιεχόμενο των όρων επιχειρηματικές συστάδες και επιχειρηματικά δίκτυα δεν είναι αυστηρά καθορισμένο, αφού πρόκειται για σχήματα που διαμορφώθηκαν σύμφωνα με τις συνθήκες και τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν σε κάθε περίπτωση. Έτσι, υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις στο θέμα, και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες προδιαγραφές για την περιγραφή ή τη δημιουργία των σχημάτων αυτών.

Σχετικά με τις συστάδες, ο πιο ευρέως διαδεδομένος ορισμός είναι εκείνος του Michael Porter: *«Οι επιχειρηματικές συστάδες αποτελούν μια γεωγραφική συγκέντρωση αλληλοσυνδεόμενων επιχειρήσεων και φορέων (θεσμικού χαρακτήρα), οι οποίοι συνδέονται με κοινές τεχνολογίες και ικανότητες. Συνήθως βρίσκονται σε μια περιορισμένη γεωγραφικά περιοχή, διευκολύνοντας την επικοινωνία μεταξύ των επιχειρήσεων, τη διακίνηση εμπορευμάτων και πρώτων υλών και επιτρέποντας τις προσωπικές διεπαφές».*

Βασισμένη στον παραπάνω ορισμό, η ομάδα εμπειρογνομόνων (experts group) της Ευρωπαϊκής Επιτροπής διατύπωσε τον εξής ορισμό:

«Οι επιχειρηματικές συστάδες είναι ομάδες ανεξάρτητων επιχειρήσεων και συσχετιζόμενων φορέων που:

- Συνεργάζονται και ανταγωνίζονται.*
- Είναι γεωγραφικά συγκεντρωμένες σε μία ή περισσότερες περιφέρειες, αν και είναι πιθανό αυτές να έχουν και διεθνείς διαστάσεις.*
- Είναι εξειδικευμένες σε ένα συγκεκριμένο τομέα-κλάδο επιχειρηματικής δραστηριότητας και συνδέονται μεταξύ τους με κοινές τεχνολογίες και ικανότητες.*
- Το αντικείμενό τους μπορεί να είναι στηριγμένο σε επιστημονική έρευνα, π.χ. επιστημονική έρευνα και ανάπτυξη, η οποία συμβάλλει στη δημιουργία νέων προϊόντων, παραγωγικών διαδικασιών και στηρίζεται σε μικτά σχήματα συνεργασιών μεταξύ επιχειρήσεων και ιδρυμάτων παραγωγής γνώσης (όπως τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα), ή να είναι συμβατικού χαρακτήρα, όπου αναπτύσσονται “κοινές” δράσεις συνεργασίας σε θέματα προβολής και προώθησης, εφοδιασμού, ανάπτυξης και αξιοποίησης παραγωγικών υποδομών κ.λπ. (science based versus traditional).*
- Οι επιχειρηματικές συστάδες μπορούν να έχουν τυπική μορφή (δηλαδή να αποκτήσουν και θεσμικό χαρακτήρα) και άτυπη μορφή».*

Στο πρότυπο του Porter, η ανταγωνιστικότητα επηρεάζεται από τους ακόλουθους πέντε κύριους παράγοντες:

- Την απειλή εισόδου νέων επιχειρήσεων στον κλάδο.
- Τη διαπραγματευτική δύναμη των προμηθευτών προϊόντων (προσφορά).
- Τη διαπραγματευτική δύναμη των αγοραστών προϊόντων (ζήτηση).
- Την απειλή από υποκατάστατα και συμπληρωματικά προϊόντα.
- Την ένταση του ανταγωνισμού ανάμεσα στις ήδη υπάρχουσες επιχειρήσεις.

Στους παραπάνω παράγοντες πρέπει να προσθέσουμε την κυβέρνηση και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, καθώς και τη δράση μιας σειράς κυβερνητικών οργανώσεων, φορέων, ερευνητικών οργανισμών κ.λπ., οι οποίοι επιδρούν και διαμορφώνουν τον ανταγωνισμό.

Οι παραπάνω παράγοντες διαμορφώνουν πολύπλευρα τη συνολική ανταγωνιστικότητα σε επίπεδο κρατών και περιφερειών, η οποία εξαρτάται από τα αποτελέσματα της επιμέρους ανταγωνιστικότητας των δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε τοπικό επίπεδο, με βάση την “ανάλυση του διαμαντιού”²² που σχηματίζουν οι παράγοντες επιτυχίας τόσο των επιχειρήσεων όσο των

22. Η “ανάλυση του διαμαντιού” ή το “μοντέλο διαμαντιού” αναφέρεται τόσο σε εθνικές όσο και σε περιφερειακές οικονομίες, και αποτελείται από τα ακόλουθα στοιχεία (Cooke 1997: 311):

κρατών και των επιμέρους περιφερειών. Ο συνδυασμός αυτός γίνεται με τη συνέργεια των επιχειρήσεων και οργανισμών και λοιπών φορέων επιχειρήσεων και αναπτυξιακών φορέων, οι οποίοι αξιοποιούν τους υπάρχοντες πόρους με στόχο τη δημιουργία προστιθέμενης αξίας που διαχέεται σε όλο το πλέγμα των εμπλεκόμενων επιχειρήσεων, φορέων και οργανισμών, οι οποίοι συνέβαλλαν στη δημιουργία της.

Στο πλαίσιο αυτό, η Ευρωπαϊκή Ένωση, με διάφορα προγράμματα (π.χ. STRIDE, RTP, RIS RITTS), ανέλαβε πρωτοβουλίες για την οικονομική ανάπτυξη και την προώθηση της καινοτομίας σε τοπικό επίπεδο και ενίσχυσε δράσεις παραγωγικής δικτύωσης “από τα κάτω”. Ειδικότερα, στην Ελλάδα, η εμπειρία στη δημιουργία επιχειρηματικών συστάδων (clusters) είναι περιορισμένη.²³ Ενδεικτικά αναφέρονται πρωτοβουλίες που λήφθηκαν για τη μεταφορά της διεθνούς εμπειρίας. Στο πλαίσιο του Β΄ ΚΠΣ, δημιουργήθηκαν κάποια mini-clusters, τα οποία και χρηματοδοτήθηκαν. Στο Γ΄ ΚΠΣ (άξονα 2, Δράση 2.7.2. και

-
- Επιχειρηματική στρατηγική, διάρθρωση και άμλλα, δηλαδή από το μικροπεριβάλλον του κόσμου των επιχειρήσεων.
 - Παράγοντες της ζήτησης (αγορές).
 - Υποστηρικτικές βιομηχανίες (ηγετικοί κλάδοι, τοπικοί φορείς, διασυνδέσεις με άλλες αναπτυσσόμενες βιομηχανίες).
 - Συντελεστές (ερευνητικά δίκτυα, βιομηχανικές ενώσεις, εργαστήρια βασικής και εφαρμοσμένης έρευνας).

23. Εφαρμογή του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της Ελλάδας, με βάση την ανάλυση του διαμαντιού του Porter, έχει γίνει από τον Ι. Konsolas (2002).

άξονα 4 του ΕΠΑΝ) ενισχύθηκαν Δίκτυα ΜΜΕ (clusters) και έργα σχετικά με θέματα καινοτομίας αντίστοιχα. Σε περιφερειακό επίπεδο, τα προγράμματα RIS/RITTS που υλοποιήθηκαν, υιοθέτησαν κάποιες προτάσεις για τις επιχειρηματικές συστάδες, αλλά μόνο σε επίπεδο στρατηγικού σχεδίου. Μερικά από τα σχέδια αυτά ενσωματώθηκαν στα ΠΕΠ 2000-2006.

5.10 Το πρότυπο της θερμοκοιτίδας

Το πρότυπο της θερμοκοιτίδας (Chinitz 1961, 1964) υποστηρίζει ότι οι συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων που είναι σε μεγάλο βαθμό διαφοροποιημένες και που περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα κλάδων και μεγεθών επιχειρήσεων, αποτελούν σε μεγάλο βαθμό “θερμοκοιτίδες”, στις οποίες γεννιούνται και αναπτύσσονται νέες επιχειρήσεις. Σε αυτό το περιβάλλον υπάρχει διαθέσιμη ποικιλία υπηρεσιών για τις μικρές επιχειρήσεις, η οποία ευνοεί την ανάπτυξή τους και τις συγκεντρώσεις δραστηριοτήτων.

Οι θερμοκοιτίδες είναι χώροι συγκέντρωσης κυρίως των νέων μικρομεσαίων επιχειρήσεων, οι οποίες λειτουργούν ως εκκολαπτήρια (incubators) ή κέντρα καινοτομίας, στα οποία οι παρεχόμενες υπηρεσίες και συμβουλές, η χρηματοδότηση και οι άλλοι περιβαλλοντικοί παράγοντες ευνοούν την επιχειρηματικότητα. Οι επιχειρήσεις αυτές, στα πρώτα στάδια λειτουργίας τους, έχουν μειωμένο κόστος λειτουργίας και μπορούν να παράγουν ανταγωνιστι-